

Channing.*

Fél esztendő kis körzetében ismét emlékünnepet tartunk. November 10-én áldoztunk Dávid Ferenc szellemének, ma április 6-án a nagy amerikai apostolnak, Channing Ellery Vilmosnak gyújtunk régi fénynél új szövétneket. Első tekintetre a véletlen játéka. Valóban pedig egy nagy lélektani törvényszerűség kibontakozása. Ha csak az örök igazság öltene testet, hogy a mi szent, nem szenvedhet rothadást, kevésbbé volna meggható, de ránk nézve, annál több. Bizonyosság amellet, hogy hitelődünk Dávid F. olyan isteni sugallat tolmácsa volt, amely más légkörben, más emberi nemzetiség fiának is ugyanúgy, bár tisztultabb formában jelentkezett.

Háromszáz esztendő választja el Dávidot Channingtől s mégis a kettő egy lélek. Egyik úgy, mint a másik az isteni lélek-akarát exponense. Mindenik ugyan azon egy cél szolgálatában áll: Istennek megközelítése, Istennek az emberhez közelebb hozása.

Dávid a XVI-ik száz lelkét viszi át saját lelke tisztító tüzén, Channing a XVIII-ik évszáz revolució filozófiáját, az evangelium isteni kijelentésével újra keresztelve, az embert és Jézust kibékíti.

Nyilvánvaló igazságot mond a hitesezmék történetének írója: „minden nagy vallástanító ugyanahhoz az egy családhoz tartozik.“ (Beard.) De az is bizonyos, hogy mindenik a miszticizmus légkörében találja otthon magát. A miszticizmus olyan egyéni, olyan személyi hatást gyakorol rá, hogy szemtől-szemben érezi magát Istenével s nicsen szüksége közbenjáróra, szent-eszközre, sem papra. A protestantizmus szubjektív elve így érvényesül benne és általa. Ő ugyanazzal az egy nagy lélekkel, Istennel áll szemben. Vele, benne, vagy általa él, ha nem is éri célját, boldogan ajánlja lelkét vissza Istenének.

* Elnöki megnyitó a Dávid Ferenc-Egyletnek 1930 április 6-án Kolozsvárt tartott Channing-ünnepélyen.

Dávid F. hiszi és hirdeti: ha az Istennek lelke minket megszállna, teljességgel újonnan születnénk, de kétség nélkül nem jutnánk azonnal a hit minden cikkelyének igaz értelmére, de mivel, hogy a hit Istennek ajándéka, ő adja, kinek amennyit akar adni.

Channing tanítja: Istennek, az égi atyának hozzánk való viszonya oly bensőséges, oly gyöngéd, hogy azt mi fel nem foghatjuk. Nincs szó, amely kifejezhetné azt az élő viszonyt, amely a teremtő és a teremtmény között van. Ő hatja át egész lényemet. Csak általa gondolkozom és beszélek. Csak az isteni hatás alatt tudok eljutni a tökéletességhez, mert Isten írta lelkembe mindazokat a tehetségeket, melyek által Isten gyermeke vagyok.

Dávid is, mint Channing az egyházi hagyományok kegyetlen rabságából akarta kiszabadítani a lelkeket. Mindenik arról volt meggyőződve, hogy Isten akaratát teljesíti.

Channing törekvése az volt, hogy az embert öntudatra, hittudatra és istentudatra, erkölcsi értéke fölismerésére segítse. Mihelyt Dávid azt követelte, hogy Jézus úgy tiszteltesék, mint Isten legtökéletesebb emberi teremtménye, már azon az úton volt, amelyet Channing a diadalig vitt. Ez az ember értékének fölmagasztalása. Ha van valami kedves előttem, mondja Channing, az az emberi lélek szabadsága. Semmiért sem vagyok annyira legkötelezve, mint szabadságomért.

A két apostol közötti párhuzamot folytathatnám, de meghajlok a mai ünnepi alkalom parancsa előtt és Channingről jegyzek föl néhány értékes és jellemző adatot. 1780 április 7-én született, amikor Amerikában és Angliában is, alig esett szó az unitárius névről. A Dávid kora óta mindenütt visszafejlődés volt az egyházak hitéletében és felfogásában. Mind amellet is, hogy Descartes-tól Kantig, Newtontól Laplacig eljutott a világ, az egyházakban ugyanazt tanították a földről, égről, az ember eredetéről, amit azelőtt háromszáz évvel.

A háromságtan, az Ádám bűne, az előreelrendelés, az elégtételi áldozat, a Krisztus kettős-természete s az ember romlottsága tana ugyanabban az állapotban volt, amelyben Dávid Ferenc találta, mert az a keskeny kis csermely, amely az unitárius, antitrinitárius vagy szociniánus berkekben, hol felszínen, hol a haraszt alatt folydogált, inkább csak arra volt alkalmas, hogy a régi teológiai furort fölébressze s az

autodafék jogosultságát ismételtesse (az utolsó eretnek égetés 1781-ben volt).

Amerikában az anglikán egyház épp olyan hatalmat gyakorolt, amelyet Anglia a szabadságharc előtt (1780). De a vallásos élet irányítása nagyon függött attól, hogy a bevándorlók milyen hitnézeteket vittek magukkal. Anglia, Hollandia és Németország egyes hercegsége, éppen vallásos gondolkodások miatt, több olyan csoportot kényszerítettek kivándorlásra, akik alkalmatlanok voltak független és szabadelvű hitnézetük miatt. Így történt, hogy a bostoni unitárius Kings Chapel már a XVII-ik százban megszerveződött s új irányú hitét végig megőrizte. De Channingnek nem kedvezett a szerencse, mert bár atyja tánult ember, kongresszusi tag volt, kereskedést folytatott s gyermekei nevelésére kevés gondot fordíthatott. Amúgy is Channing 12-ik évében meghalt. Egyszer az apa a fiával egy híresnek mondott papot hallgatott meg. A szónok az ember szörnyű sorsát, reménytelen állapotát rajzolta s kijelentette, hogy csak az isteni kegyelem, a szünetlen imádkozás mentheti meg. A fiú lelke össze volt törve, izgatott volt és szeretett volna magyarázatot hallani atyjától. A templomból kimenve kocsira ültek, haza hajtottak, atyja, csizmáját lehúзва, a tűzhely elébe ült s nyugodtan olvasni kezdett. Vilmos nem tudott szóhoz jutni. Csak annyit jegyzett meg a templom előtt, hogy apja egy ismerősnek így szólt: „Éz már egészséges tanítás.“ De ahelyett, hogy a fiú megnyugodott volna, lelkében fölháborodva látta, hogy amit a pap mondott az az apjának nem jelentett semmit, tehát nem is lehet igaz.

Channing ilyen lelki benyomások alatt kezdett foglalkozni a vallással. Ily folytatta az egyetemi élet végéig. Tanuló társai között a legnagyobb tiszteletnek örvendett, anélkül, hogy irigye lett volna, holott a pályadíjakat mind elvitte előlük. Olyan kiváló írói és szónoki tehetsége volt, hogy mindenki az ügyvédi vagy bírói pályára szánta. „Azt gondolom, szólt Channing, hogy a hasznosság és a tisztesség pályája, a papi pálya.“

„A francia forradalom dühöngött, a frivol és erkölcstelen élet szelleme Franciaországból áramlott át az Oceánon s ez engemet — írja egy barátjának — arra indított, hogy kezdjem komolyan tanulmányozni a kereszténység lényegét és ismertető jeleit.“

„Rájöttem, hogy mire vagyok teremtve. Ez a tudat azóta állandóan gyarapodott bennem. Átláttam, hogy az isteni gondviselés engem arra jelölt ki, hogy korom jellemét és szellemét irányítsam.“ 18 éves korában végezte az egyetemet Chambridgeben s onnan egyenesen haza ment Newportba az anyjához. Ekkor kezdődött az igazi előkészület. Később azt írta: a haladás vágya lett uralkodó fölöttem. A cél már tiszta volt, az út hosszú és göröngyös. Termete kicsiny, jelentéktelen, egészsége gyenge, csak lelke erős és legyőzhetetlen. Mindennel szembe száll a mi erkölcsi felfogásával ellenkezik. A háborút, a hadvezetőket, a Napoleonokat már ifjú korában súlyosan elítéli, később pedig olyan hatalmas beszédben tör ki a háború ellen, amely megrázza nemcsak a templom, hanem a felolvasó terem kárpitját is.

Az egyházi tanokat ismeri, a teológiát áttanulmányozta, de egyikkel sem elégszik meg. Eredeti és önálló akar lenni. Vissza megy a bibliához (éppen amint Dávid F.). Húsz éves korában az egyetemi városba: Cambridgeba költözik. Itt első alkalma nyílik prédikálásra. A pap azt kérdezte: „Hiszi-e, hogy Isten a bűn szerzője? „Az ifjú zavarban volt, mert akkor még a Kálvinizmus karjai között érezte magát annál inkább, mert gyenge egészsége miatt, bizonyos mély sötétség borongott lelki szemei előtt. Csak a trinitás tanával volt tisztában, mint tarthatatlannal. 22 éves korában a Federal Street papjává választották s ezzel megnyílt útja a dicsőség magaslata felé. A szabadelvű protestánsok társaságához tartotta magát, de fokozatosan rájött, hogy legtöbbje ellensége a haladásnak és a szabadgondolkozásnak. Ő is mint Dávid Ferenc, majdnem 40 éves volt, midőn kibontotta reform lobogóját egy papi beiktatáson Baltimore-ban. Egyenesen és nyíltan unitáriusnak vallotta magát. A háromságtant, mint értelmetlent már régen mellőzte. Krisztus kettős természetét zürzavarnak mondja, Isten igazsága örök és változhatatlan, tehát nem kell tőle kegyelmet, hanem atyai jóságot várni. Őt nem kell engesztelő áldozatokkal ostromolni, s aki üdvözülni akar, éljen lélekben és erkölcsben tiszta életet.

Amily bátorsággal eltörte a hagyományok láncát, úgy dolgozott a rabszolgaság ellen, mert minden ember egyenlő. Az ember legyen ura önmagának testben és lélekben.

Aki megakarja tudni hol és mikor kezdődött a munkás-

osztályok emelése, aki ismerni akarja az önmívelés lehetőségeit és föltételeit, forduljon a magyar irodalom határtalan becsű könyveihöz, a Channing Ellery Vilmos gyönyörű öt kötetéhez.

Ifjú tanulói korom izgalma vesz erőt rajtam most annyi esztendő után is, ha Channinget olvasom akár eredetiben, akár fordításban és megértem azt a lelkesedést, mellyel a mult száz 70—80-as éveiben olvasták és használták Channinget a magyar protestáns sőt, talán szövege nélkül, de eszméiben bizonytal, még katolikus szószerkeken is. Bezáróul átadom a szót annak, ki számtalanszor hallgatta. Kortársa, a másik nagy unitárius apostol, Parker nemcsak tisztelője, bámulója, hanem bírója is; a szónok Channinget jellemezve így szól: „mint nyilvános szónok, első tekintetre nem sokat ígért, nem látszott rajta a nagy ember. A teste gyenge, szokatlanul kicsi, a hangja nem erős, de komoly, vonzó és tiszta. Milyen törekeny! De figyeld közelebbről, s úgy látod, mintha lelke alig volna testbe öltöztetve, annyira, hogy megfelelkezel a testi emberről.

Egyszerűen kezdett beszédéhez, megmondotta mi a tárgya, rámutatott fontosságára. Egy pillanat alatt áttekintette az egészet, azután kijelölte a tervet s mint ahogy a szántó a megmívelésre kijelölt földön, sorról sorra végig ment rajta.

Egyszerűen, nyugodtan kezdette, s azután emelkedett fölebb, fölebb. A lelke és a hite annyira átjárta a hallgatóságot, hogy lélekzetöket elfojtva, átszellemlülve, kiemelkedtek önmagukból. Elfeleltek, hogy gyenge, gyarló emberek, hogy saját testök, lelkök van, annyira beleolvadtak a szónok lelkébe, annyira eggyé lett érzésük az övével.

Boston soha nem hallott olyan beszédeket, nem imádkozott olyan imádságokat! A szavai úgy behatoltak az emberekbe, ahogy tavasszal a nap sugarai a fűbe és a virágba!

Channing nevét hangoztatta magasság és mélység. Mindenki róla beszélt, mindenki hallgatta és hallotta a bostoni szónok dicsőségét és dicséretét, csak egyedül ő nem. Nem olvasta el sem az elismerést, sem a bírálatot. Nem vette tudomásul, hogy hatása alatt 120 gyülekezet lett unitárius.“

Ezeket mondja Parker. Egy amerikai utazó, az európai kontinensről írva azt mondja 1836-ban: „a Channing neve jóval híresebb, hogysem gondoltam, s majdnem olyan, mint

a Washington Irving neve, de sokkal felsőbb értelemben. 1838-ban az európai hangadó férfiak a legjobb élő angol írónak és szónoknak mondták s Turgenev is bámulói közé tartozott.

Parker mondja: „Channinget a tömeg soha sem vette a vállára, de ő magával ragadta a legjobbak elméjét és szívét és sokkal nagyobb hatást gyakorolt a nemzet jellemére és boldogulására, mint a leghíresebb államférfi . . . A Channing hatása még akkor is tartani fog, amikor könyveit nem fogják olvasni s a neve el lesz feledve . . .“

Boldog minden ember, aki vele időzik egy-egy órát, mert Channing olyan közel viszi Jézushoz, hogy vele együtt gyönyörködik a tiszta lelkek országában, Isten országában.

Dr. Boros György.

Channing emlékezete.

Utóbbi időben, különösen az erdélyi magyarságnak nem egyszer nyílt alkalma arra, hogy rég letűnt nagy idők és nagy emberek emlékét felidézze.

Dávid Ferencnek a hitszabadság küzdelmében megdőlt lelke, megújító hatással, még itt lebeg közöttünk, hogy az igaz hitben kitartásra ösztönözzön. Bethlen Gábornak politikai nagysága és okossága még érezteti hatását s összetartásra és a vallás megbecsülésére int, — hogy csak a legfrissebb mozzanatokat említsük.

Ez alkalommal Erdély földjéről kissé messzebb nézünk s egy oly férfúnak az emlékét és eszméit elevenítjük meg, aki szabad szellemével és tisztult gondolkozásával, mély vallásosságával és krisztusi lelkületével, úgy az unitárizmus világtörténetében, mint az emberi kultúra fejlődésében egyik legkiválóbb helyet foglalja el.

Ez az ember: Channing Ellery Vilmos, Amerika szabad és felvilágosult népének egyik legnagyobb fia, az amerikai unitárizmus hallhatatlan apostola.

E napokban van születése 150. évfordulója. Dávid Ferenc vértanúsága után 200 esztendővel jelenik meg, hogy az Erdély földjén csaknem elnémított s azután is nehéz gyötrelmekkel kínzott szabad vallásos eszméknek, a krisztusi kereszténységnek unitárius szellemben, Amerika új földjén, prófétai hirdetője legyen.

Midőn lelke szárnyait bontogatni kezdte korának emberei úgy néztek reá, mint valami új üstökésre a szellemi világban.

Születése és ifjúsága arra az időre esik, amikor már Európa földjén is feltarthatatlan erővel lobogott végig a szabadság szelleme. Amerikában a rabszolgaság felszabadítása nagy erővel folyt. A magyar unitárizmus ébredése és újjászületése, több százados nehéz nyomás után egybeesik az amerikai unitárizmus nekilendülésével és megerősödésével, melytől Channing neve elválaszthatatlan.

Ki tudná megmondani, hogy a szabadság szellemével telí-